

Zakościelna, Anna / Prusicka-Kołcon, Ewa

Grób kultury lubelsko-wołyńskiej ze stanowiska 1 w Gozdowie, pow. hrubieszowski

Archeologia Polski Środkowowschodniej 8, 243-251

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

MATERIAŁY I ODKRYCIA – MATERIALS AND DISCOVERIES

ANNA ZAKOŚCIELNA, EWA PRUSICKA-KOŁCON

GRÓB KULTURY LUBELSKO-WOŁYŃSKIEJ ZE STANOWISKA 1 W GOZDOWIE, POW. HRUBIESZOWSKI

W latach 1998 i 2000 prowadzone były badania wykopaliskowe tzw. gródka stożkowatego w północno-zachodniej części gruntów wsi Gozdów, pow. hrubieszowski. Poza relikdami zabudowy dworu obronnego, datowanego od końca XIV do XVIII w., odkryto również jamy gospodarcze i grób kultury lubelsko-wołyńskiej (E. Prusicka-Kołcon 1999, s. 191; 2003, s. 142)¹.

Stanowisko, zajmujące powierzchnię około czterech hektarów, położone jest na lessowym cyplu meandrowym wcinającym się w dolinę Huczwy. Niemal dookolna ekspozycja i silne przewyższenie ponad terasę denną rzeki, czyniły to miejsce naturalnie obronnym i niezwykle atrakcyjnym dla osadnictwa. Dzisiejszy kształt cypla jest w znacznej mierze zmieniony w wyniku prac ziemnych związanych z budową fortyfikacji średniowiecznych i nowożytnych (ryc. 1).

Grób kultury lubelsko-wołyńskiej odkryty został w północno-wschodniej części wykopu nr III, na głębokości około 0,8 m poniżej współczesnego poziomu gruntu, tj. na wysokości 187,37 m n.p.m. Bardzo zły stan zachowania obiektu spowodowany był średniowieczną i nowożytną zabudową stanowiska, której relikty odsłonięto w wykopach II, III, IV i V oraz warunkami odkrycia. Odkopany został przez robotników, którzy zniszczyli południową część jamy grobowej. Układ kości ludzkich, ceramiki i zabytków krzemienych w tej części obiektu, naniesiony został na plan na podstawie relacji robotników i zapewne tylko w niewielkim stopniu oddaje pierwotną ich pozycję. Nieliczne fragmenty czaszki znajdowały się – według odkrywców – w południowej części naruszonego wypełniska. Na północ od nich leżały ułamki naczyń i wiórowiec drapaczowaty, a nieco dalej fragmenty żeber. Środkowa partia szkieletu postkranialnego, rozwleczona w kierunku północno-zachodnim i północnym, zachowała się fragmenta-

rycznie. W środkowej części jamy odkryto kość udową wśród skupiska wyrobów krzemienych i fragmentów ceramiki. W stanie nienaruszonym uchwycono jedynie zarys północnej części jamy o szerokości 0,83 m i długości 0,75 m, na skraju której odkryto leżące *in situ* kości podudzi. Cała pozostała północna część jamy grobowej była pusta (ryc. 2).

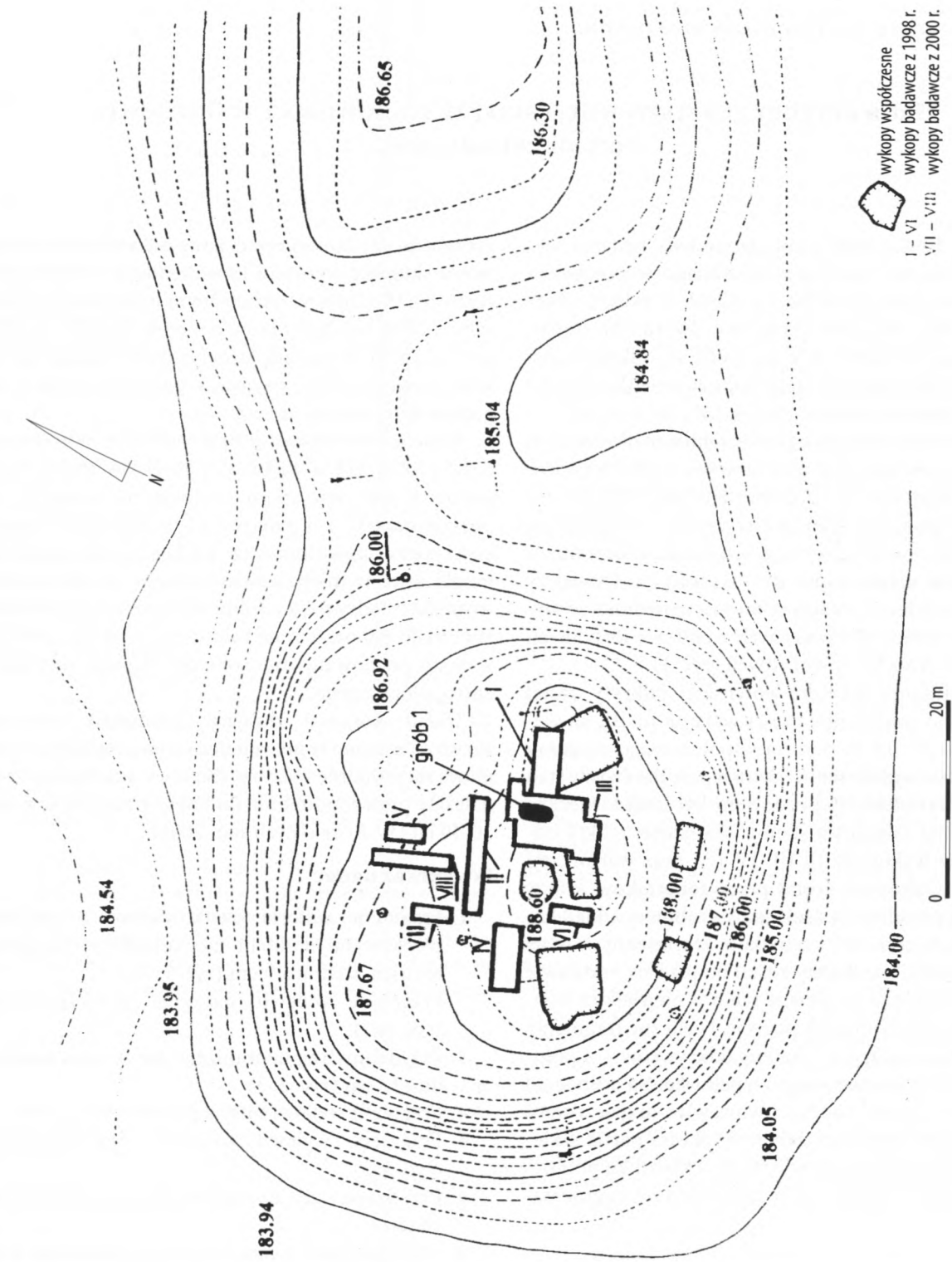
Relacja robotników, którzy odkopali południową część grobu, jest w większości aspektów mało wiarygodna. Przede wszystkim niedokładnie wskazali oni pozycję czaszki, a w związku z tym zapewne i innych kości górnej części szkieletu. Wydaje się, że czaszka nie mogła leżeć w miejscu zaznaczonym na planie, gdyż wówczas między nią a kośćmi kończyn dolnych byłoby zbyt mało przestrzeni na tułów, nawet wobec niskiego wzrostu pochowanej tu osoby określonego metodami antropologicznymi.

Układ kończyn dolnych (podudzi) wskazuje, iż zwłoki złożono w pozycji skurczonej, na lewym boku głową na południe. Według diagnozy antropologicznej należały prawdopodobnie do kobiety zmarłej w wieku 30-40 lat (W. Kozak-Zychman 2006).

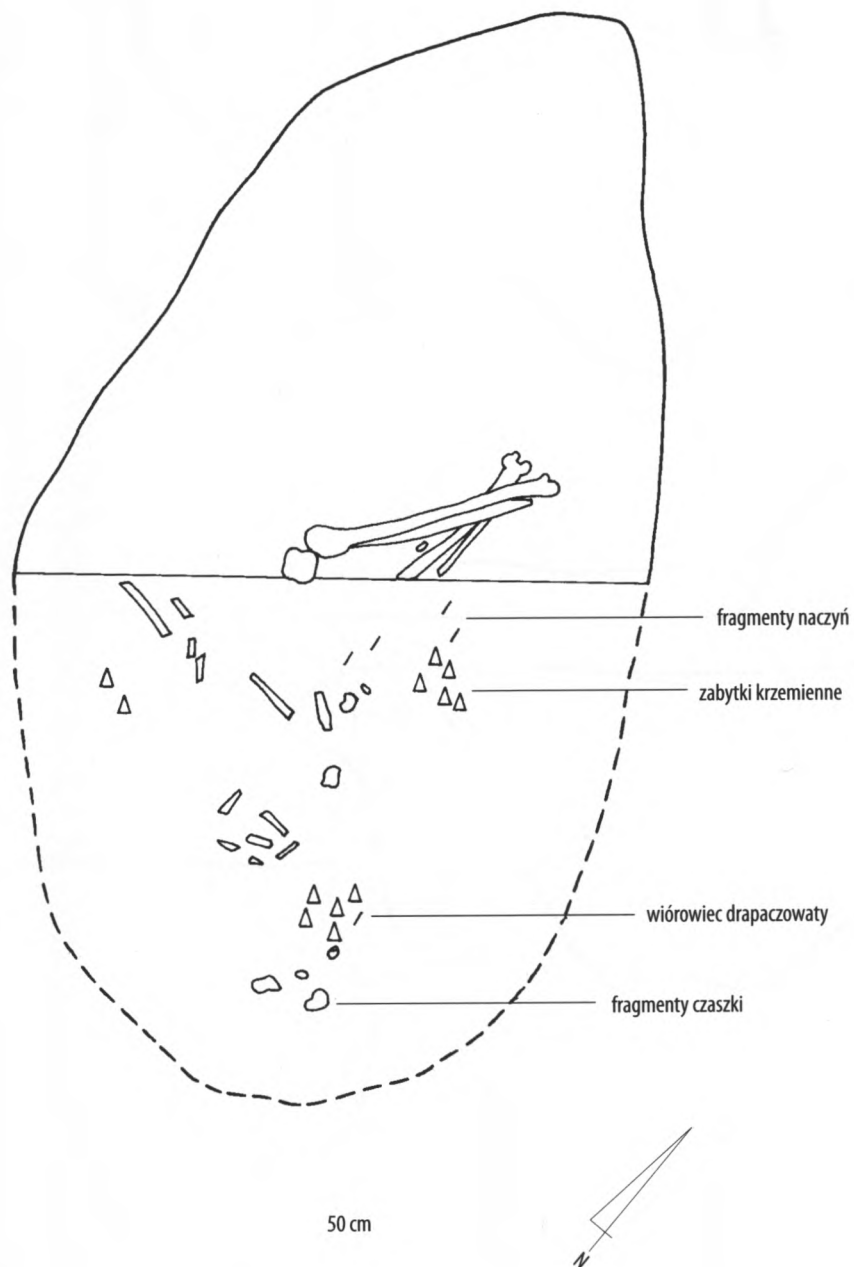
INWENTARZ GROBU

1. Fragment amforki cienkościennej z poziomo przekłutymi uszkiem na największej wydętości brzuśca, średnica 9 cm (ryc. 3: 1).
2. Fragment wylewu naczynia doniczkowatego (ryc. 3: 2).
3. Przydenny fragment dużego naczynia o średnicy dna 12 cm (ryc. 3: 3).
4. Fragment wylewu misy z guzkiem (ryc. 3: 4).
5. Fragment wylewu naczynia doniczkowatego (ryc. 3: 5).
6. Przydenna część dużego naczynia o średnicy dna 16 cm.
7. 14 fragmentów brzuścowych pochodzących z kilku kolejnych naczyń.
8. Wiórowiec częściowy obuboczny zbieżny zakończony łukowato (drapaczowato), uformowany retuszem rynienkowatym; pięćka – uformowana;

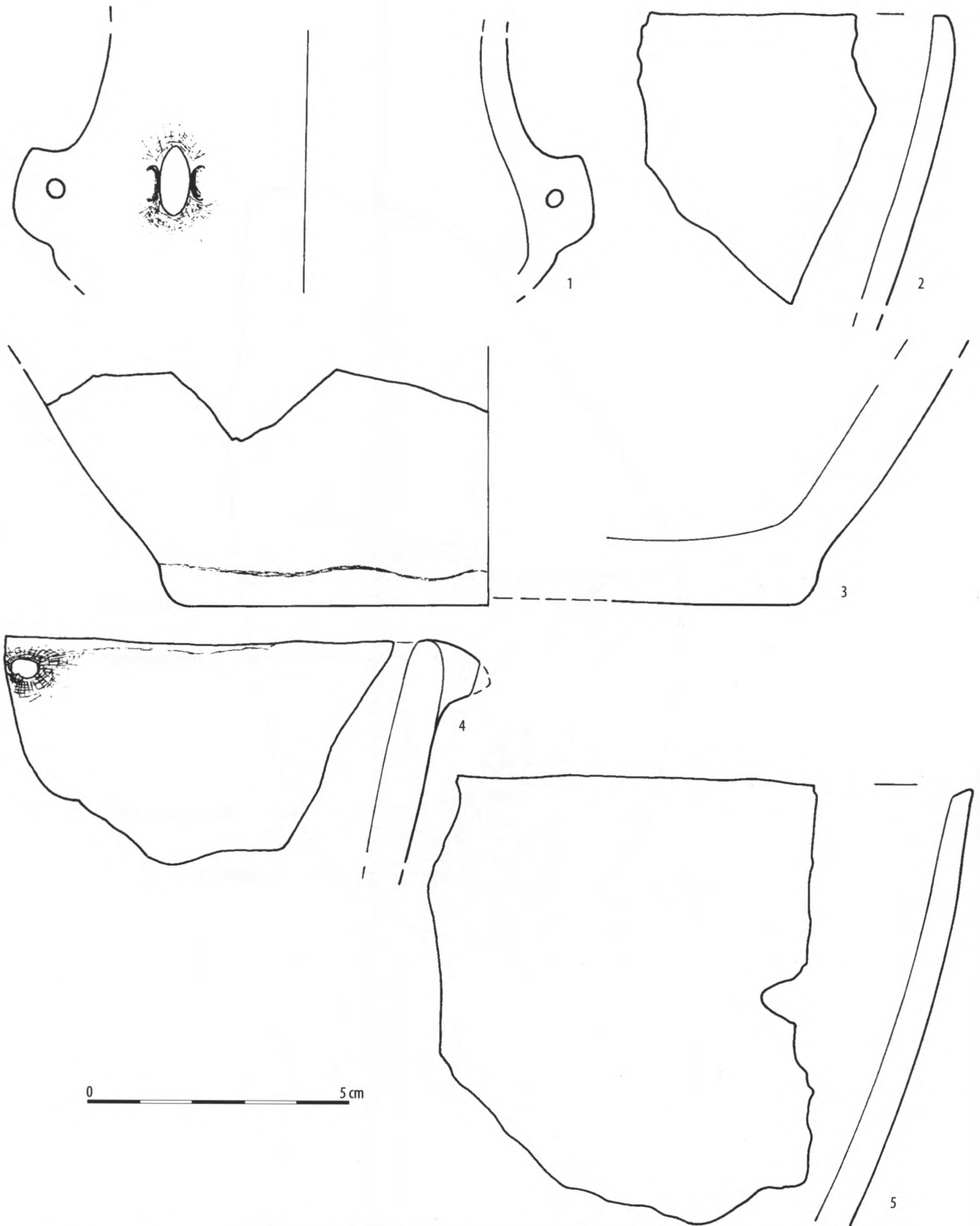
¹ W sprawozdaniu z drugiego sezonu badań autorka pisze o odkryciu prawdopodobnie drugiego grobu w wykopie nr VIII. Analiza pozyskanych z tego wykopu materiałów skłania jednak do uznania szątkowo zachowanego obiektu za jamę osadową (E. Prusicka-Kołcon 2001).

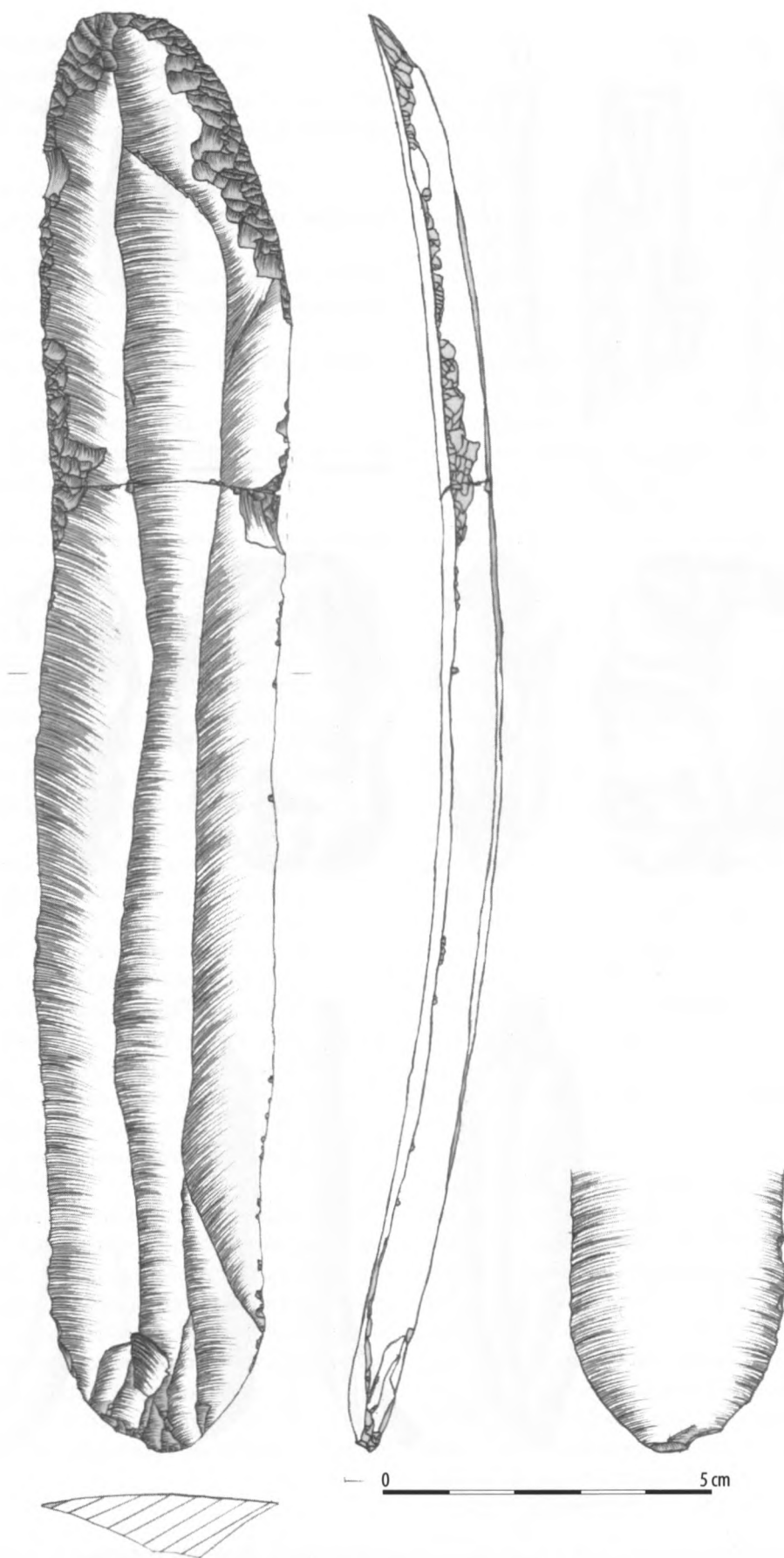
Ryc. 1. Gozdów, pow. Hrubieszów, stan. 1. Plan sytuacyjno-wysokościowy z lokalizacją wykopów i grobu nr 1. Rys. W. Zieliński, E. Prusicka-Kołcon.

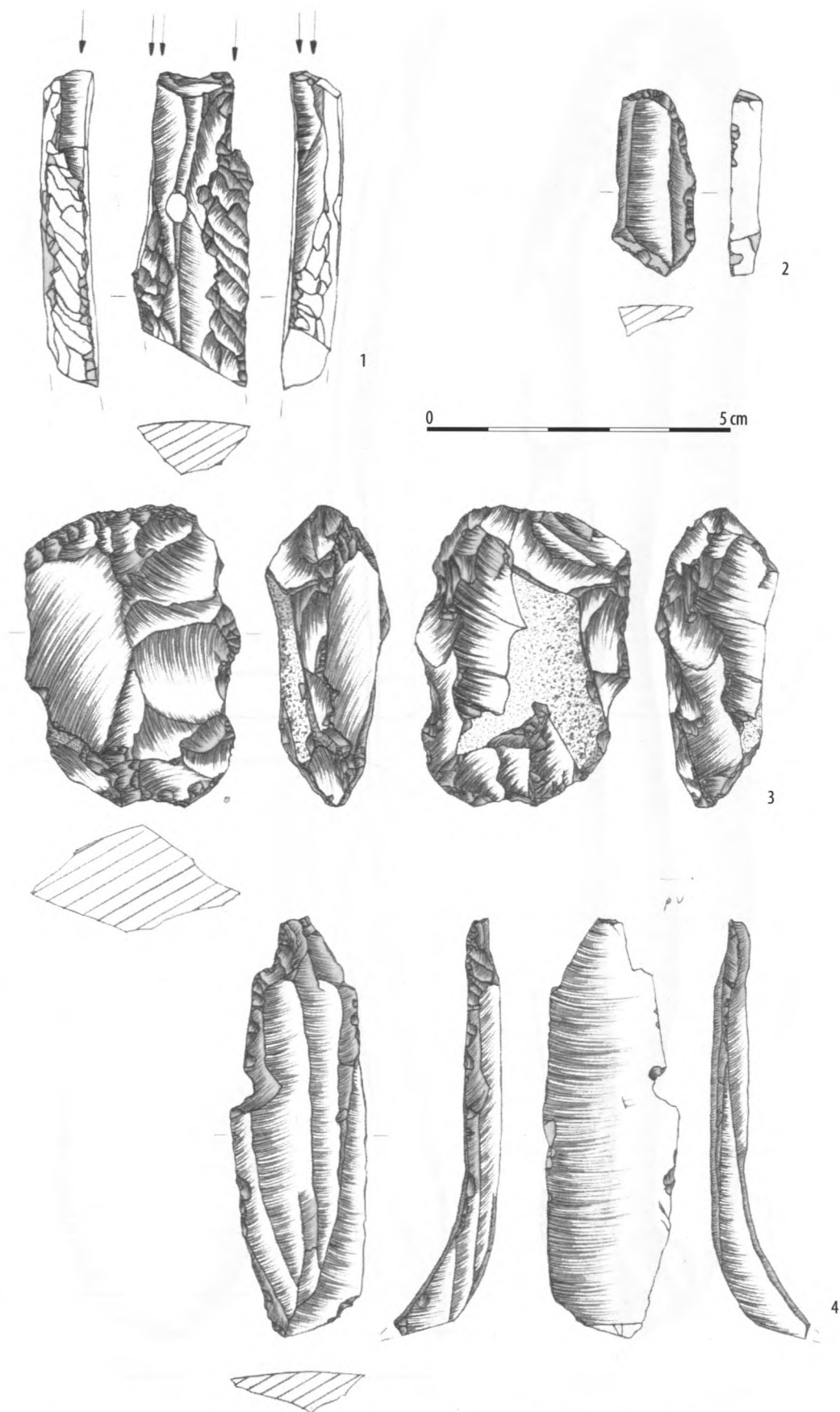
Ryc. 2. Gozdów, pow. Hrubieszów, stan. 1, grób 1. Plan pozostałości grobu nr 1. Rys. E. Prusicka-Kołcon.

Ryc. 3. Gozdów, pow. Hrubieszów, stan. 1, grób 1. Fragmenty zniszczonych naczyń. Rys. E. Prusicka-Kołcon.

Ryc. 4. Gozdów, pow. Hrubieszów, stan. 1, grób 1, Wiórowiec drapaczowaty. Rys. M. Szeliga.

Ryc. 5. Gozdów, pow. Hrubieszów, stan. 1, grób 1. Pozostały inwentarz krzemienny grobu. Rys. M. Szeliga.

- złamany postdepozycyjnie; wymiary: 219 x 36 x 8 mm; krzemień wołyński (ryc. 4).
9. Rylec węglowy boczny podwójny, z wiórowca z retuszem rynienkowatym; krzemień wołyński (ryc. 5: 1).
 10. Drapacz; krzemień wołyński (ryc. 5: 2).
 11. Łuszczeń czterobiegunowy; krzemień wołyński (ryc. 5: 3).
 12. Wierzchnik z utraconym wierzchołkiem; piętką uformowana; częściowo retuszowany; krzemień wołyński (ryc. 5: 4).
 13. Odłupek ze zmiany orientacji; krzemień wołyński.
 14. Łuszczka; krzemień wołyński.
 15. Wśród kości szkieletu ludzkiego znajdowały się 2 fragmenty kości zwierzęcych.

W inwentarzu opisywanego grobu zwraca uwagę okazały wiórowiec częściowy z drapaczowanym zakończeniem, oddzielony od wielkiego rdzenia techniką naciskową (ryc. 4). Jest to najdłuższe narzędzie wiórowe ze znanych dotąd w materiałach kultury lubelsko-wołyńskiej (A. Zakościelna 1996, s. 44-45). Dysponujemy kilkoma analogiami takich form z zespołów grobowych tej kultury, które mają dobrze z dokumentowane położenie w stosunku do szkieletów. Wiórowiec-sztylet leżący na żebrach pod lewą kością ramienną, odkryty został w grobie nr 5 na cmentarzystku w Książnicach, pow. buski, stan. 2, w którym pochowano mężczyznę *senilis* (A. Zakościelna 2006a, fig. 1; 2). W grobie nr 2/1987 ze stanowiska 1C w Gródku, mężczyzna miał w identycznym miejscu dwa wiórowce pazurówate². Krzemienne wiórowce-sztylety z krzemienia wołyńskiego, podobnie jak wykonane z miedzi (por. grób nr 1 ze Strzyżowa, pow. hrubieszowski, stan. 26 – A. Zakościelna, J. Gurba 1995, s. 5-6; S. Kadrow, A. Zakościelna 2000, fig. 33) były atrybutami mężczyzn o wysokim statusie w grupie plemiennej. Sposób noszenia na piersiach miał za zadanie wyrazić o tym informować.

Według oceny antropologicznej w grobie nr 1 z Gozdowa, pow. hrubieszowski, pochowano natomiast „prawdopodobnie kobietę” (por. W. Kozak-Zychman 2006). Diagnoza antropologiczna opatrzona jest takim zastrzeżeniem, gdyż wśród zachowanych szczątków szkieletu znajduje się niewiele elementów dystynktywnych (3 niewielkie ułamki kości pokrywowych mózgowiczaszki o grubości 4-7 mm, fragmenty szczęki górnej, fragment lewej kości biodrowej z zachowanym kolcem

biodrowym przednim dolnym i górną częścią panewki), na podstawie których wnioskuje się o płci (J. Piontek 1996, s. 127-141). Ogólnie biorąc kościec zachowany jest wysoce niekompletnie (W. Kozak-Zychman 2006). Poza wymienionymi uławkami mózgowiczaszki i miednicy, jest jeszcze kilkanaście fragmentów kości kończyn górnych i dolnych. Jeśli prawdopodobieństwo prawidłowej oceny płci na podstawie funkcji dyskryminacyjnych obliczanych dla różnych części szkieletu mieści się (według różnych autorów) między 73 a 97 % (por. J. Szczurowski i in. 2003, s. 203), to zły stan zachowania szczątków z grobu nr 1 w Gozdowie poważnie to prawdopodobieństwo obniża.

Przyjmując, mimo powyższych zastrzeżeń, że diagnoza antropologiczna zgodna jest z faktyczną płcią biologiczną pochowanej w tym grobie osoby, mielibyśmy do czynienia z sytuacją wyjątkową: zdecydowanie męski atrybut złożony został kobiecie. W swojej grupie plemiennej musiała zatem zajmować pozycję szczególną, należną zwyczajowo mężczyźnie stojącemu wysoko w stratyfikacji społecznej. Inna musiała też być jej rola społeczna od tej którą, potocznie przypisujemy kobiecie (por. m.in. Ł. Dominiak 2003, s. 53-54).

Spójrzmy na płeć osoby pochowanej w tym grobie przez pryzmat rytuału pogrzebowego kultury lubelsko-wołyńskiej, w którym obowiązywała wyraźnie określona norma obrzędowa dla mężczyzn i kobiet. Chowano ich w obrzędzie szkieletowym, składając do grobu w pozycji skurczonej na boku – kobiety na lewym, mężczyzn na prawym – głowami skierowanych na południe (np. odpowiednio: Podlodów, pow. tomaszowski, stan. 2, obiekt 18 – J. Bagińska, E. Banasiewicz-Szykuła 2002, ryc. 2C; K. Kaczanowski 2003, s. 162; Gródek, pow. hrubieszowski, stan. 1C, grób nr I; A. Kokowski, A. Zakościelna 1988, s. 62-63; W. Kozak-Zychman 1988, s. 71; por także A. Zakościelna 2006b). Większość pochówków jest bogato wyposażona. W grobach mężczyzn znacznie częściej niż kobiet znajdują się wyroby krzemienne, a wiórowce-sztylety – jak wspomniano wyżej – wyłącznie w grobach mężczyzn. Mimo okoliczności odkrycia grobu z Gozdowa nie ma podstaw podejrzewać, aby wiórowiec-sztylet nie był częścią tego zespołu i za wiarygodne uznać można relacje robotników, iż znajdował się na wysokości klatki piersiowej. Liczba zabytków krzemiennych w grobie nr 1 z Gozdowa również wskazuje na mężczyznę, gdyż w grobach kobiet odkrywano nie więcej niż dwa wyroby z tego surowca, rzadko o makrolitycznych rozmiarach (A. Zakościelna 2006b). Zakładając, iż szkielet należał do mężczyzny, pochówek z Gozdowa w jednym aspekcie odbiega jednak od funeralnej normy obrzędowej kultury lubelsko-wołyńskiej – szczątki spoczywały na lewym boku, a ten przypisany był kobietom. Znamy jeden przykład grobu określonego antropolo-

² Zespół niepublikowany z badań ratowniczych Jacka Buszewicza w 1987 r., przechowywany w zbiorach Muzeum Zamojskiego w Zamościu.

gicznie jako męski, w którym zmarły leży na lewym boku. Jest to grób nr 5 ze stanowiska 2A w Strzyżowie, pow. hrubieszowski, w którego inwentarzu nie ma niestety jednoznacznych archeologicznych wyznaczników płci (J. Gurba, A. Kutylowski 1970, pl. 153; W. Kozak-Zychman, E. Gauda 1997, s. 248).

Dylemat płci szczątków kostnych z grobu nr 1 w Gozdowie nie znajduje zatem rozwiązania ani metodami antropologicznymi, ani archeologicznymi. Nie zostanie najpewniej rozstrzygnięty nigdy wobec rzadko jeszcze stosowanych w archeologii, kosztownych badań DNA. To nie jedyny zespół grobowy tej kultury, który skłania do refleksji nad biologicznym i kulturowym pojęciem płci, rozwijanych dotychczas głównie na gruncie antropologii kulturowej. Organizowane od kilku lat „Funeralia Lednickie” z powodzeniem włączają do dyskusji

na ten temat antropologów fizycznych i archeologów (por. W. Dzieduszycki, J. Wrzesiński red. 2003).

Inwentarz ceramiczny grobu z Gozdowa nie daje możliwości umieszczenia tego zespołu w periodyzacji kultury lubelsko-wołyńskiej. Naczynia, z których pochodzą zachowane fragmenty ceramiki to formy popularne, występujące w całym okresie rozwoju tej kultury. Pewnych przesłanek chronologicznych dopatrywać się można jedynie w tym, że pochówkowi towarzyszyły jamy osadowe, jest to zatem grób na osadzie. Ostatnie studia nad periodyzacją i obrządkiem pogrzebowym tej kultury wskazują, iż groby rozmieszczone w różnych częściach osad charakterystyczne są dla fazy wczesnej i klasycznej. Pod koniec fazy klasycznej i w fazie późnej występują niewielkie cmentarzyska (S. Kadrow, A. Zakościelna 2000; A. Zakościelna 2006b).

LITERATURA

- Bagińska Jolanta, Banasiewicz-Szykuła Ewa
2002 *Grób kultury wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej z Podlodowa, stan. 2, pow. Tomaszów Lubelski*. Archeologia Polski Środkowowschodniej 6 (2001 preprint), s. 228-235.
- Dominiak Łukasz
2003 *Uwagi o badaniach nad problematyką płci w (pra)dziejach*. Funeralia Lednickie. Spotkanie 5, s. 51-55.
- Dzieduszycki Wojciech, Wrzesiński Jacek (red.)
2003 *Funeralia Lednickie*. Spotkanie 5. Poznań.
- Gurba Jan, Kutylowski Andrzej
1970 *Sépulture á inhumation N° 3, 4, 5. Strzyżów 2A, distr. de Hrubieszów, dép. de Lublin, Pologne*. W: *Le néolithique et le bronze ancien dans le sud-est de la Pologne*, réd. W. Hensel, K. Jażdżewski. Warszawa, fasc. 25, pl. 151-153. Inventaria Archaeologica.
- Kaczanowski Krzysztof
2003 *Uwagi anatomo-antropologiczne o szkielecie kobiety kultury wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej z Podlodowa*. Archeologia Polski Środkowowschodniej 6 (2001), s. 162-163.
- Kadrow Sławomir, Zakościelna Anna
2000 *An Outline of the Evolution of Danubian Cultures in Małopolska and Western Ukraine*. W: *The western border area of the Trypolye culture*, ed. A. Koško. Poznań, s. 187-255. Baltic-Pontic Studies 9.
- Kokowski Andrzej, Zakościelna Anna
1988 *Grób kultury wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej w Gródku nad Bugiem, stan. 1C, gm. Hrubieszów, woj. zamojskie*. Sprawozdania Archeologiczne 39, s. 58-67.
- Kozak-Zychman Wanda
1988 *Charakterystyka antropologiczna szczątków kostnych z grobu kultury wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej z Gródka nad Bugiem, stan. 1C, gm. Hrubieszów, woj. Zamość*. Sprawozdania Archeologiczne 39, s. 68-71.
- 2006 *Materiał kostny ze zniszczonego grobu ludności kultury wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej na stan. 1 w Gozdowie, pow. Hrubieszów*. Archeologia Polski Środkowowschodniej 8 (w tym tomie).
- Kozak-Zychman Wanda, Gauda Ewa
1997 *Materiały antropologiczne z grobów kultury wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej odkrytych na terenie woj. zamojskiego*. Archeologia Polski Środkowowschodniej 3, s. 245-249.
- Piontek Janusz
1996 *Biologia populacji pradziejowych. Zarys metodyczny*. Poznań.
- Prusicka-Kołcon Ewa
1999 *Wyniki badań tzw. gródka stożkowatego w Gozdowie, stan. 1, pow. Hrubieszów*. Archeologia Polski Środkowowschodniej 4, s. 191-196.
- 2003 *Drugi sezon badań na tzw. gródku stożkowatym w Gozdowie, stan. 1, pow. Hrubieszów*. Archeologia Polski Środkowowschodniej 6 (2001), s. 142-145.
- Szczurowski Jacek, Krzyżanowska Monika, Kwiatkowska Barbara, Dąbrowski Paweł
2003 *Metody oceny płci na materiałach szkieletowych*. Funeralia Lednickie. Spotkanie 5, s. 201-205.
- Zakościelna Anna
1996 *Krzemieniarstwo kultury wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej*. Lublin. Lubelskie Materiały Archeologiczne 10.
- 2006a *Flint inventory of Grave 5 of the Lublin-Volhynia Culture on Site 2 in Książnice, Busko Zdrój District*. Sprawozdania Archeologiczne 58, s. 275-295.
- 2006b *Obrządek pogrzebowy kultury lubelsko-wołyńskiej*. W: *Obrządek pogrzebowy kultur naddunajskich w neolicie Polski południowo-wschodniej*, red. A. Czekaj-Zastawny. Kraków (w druku).
- Zakościelna Anna, Gurba Jan
1995 *Badania cmentarzysk kultury wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej na Grzędzie Horodelskiej*. W: *Sprawozdania z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS w 1994 roku*, red. J. Gurba. Lublin, s. 3-7.

ANNA ZAKOŚCIELNA, EWA PRUSICKA-KOŁCON

GRAVE OF THE LUBLIN-VOLHYNIAN CULTURE FROM SITE 1 IN GOZDÓW, HRUBIESZÓW DISTRICT

SUMMARY

The badly destroyed grave covered remains of a person at the age 30-40, committed to the earth in a crouching position on his left side, with the head to the south. Near the skeleton there were found fragments of at least six vessels (Fig. 3) and flint items (Fig. 4; 5). Among these last ones a magnificent retouched blade-dagger pays the attention (Fig. 4). Till now such objects were found uncommonly, only in some male graves and they are interpreted as a prestige attribute. However according to an anthropological diagnosis, the remains belong probably to a woman, who died

at the age of 30-40. The problem of sex estimation of the person buried in this place issues surely from the disagreement between a biological and "social" gender what is observed in different periods of prehistory and it isn't possible to clear this matter either anthropological or archaeological methods.

A ceramic inventory is not enough characteristic, thus it doesn't allow to place the set in the internal division of the Lublin-Volhynian culture.

Dr Anna Zakościelna
Instytut Archeologii UMCS
Pl. M. Curie-Skłodowskiej 4
20-031 Lublin
annazakoscielna@wp.pl

Mgr Ewa Prusicka-Kołcon
Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Lublinie
Pracownia Terenowa w Zamościu
Ul. Kościuszki 5
22-400 Zamość
robisz.zamosc@kobidz.pl